

TEMA 1: ELS ORÍGENS DE LA FILOSOFIA OCCIDENTAL

PAS DEL MITE AL LOGOS

MITE: relat tradicional que fa referència a l'actuació memorable i exemplar d'uns personatges extraordinaris en un temps llunyà i fabulós per tal d'explicar la realitat i donar-li sentit. Es recull una situació arquetípica (model) i a través de la ficció es simbolitza quelcom profund.

Aquests relats es van començar a recollir de forma escrita a partir del S.VIII aC. S'hi mostren personatges humans amb sentiments i emocions per a que sigui més fàcil comprendre les seves actituds. Una de les seves característiques és que demana que algú n'interpreti el sentit. És a dir, cal que es faci adient a les circumstàncies concretes que viu la col·lectivitat, per això es repeteix en moments concrets de l'any. Un mite sense una col·lectivitat que l'escolta, el ratifica i l'adapta a les seves necessitats, perd el seu sentit. El mite és explicat d'una certa manera per tal de ser interpretat de la manera esperada. Aquesta interpretació forma part de la identitat col·lectiva. Si en algun moment allò que ensenya deixa de considerar-se significatiu, el mite desapareix. Quan es presenten moltes versions, es dubta de la seva credibilitat.

Funcions del mite:

- **EPISTÈMICA:** permet situar l'ésser humà en el món i el sentit de la seva existència.
- **SOCIAL:** permet crear una identitat compartida
- **ANTROPOLÒGICA:** l'ésser humà comprèn narrativament les qüestions que afecten la seva vida.
- **PEDAGÒGICA:** amb les diverses interpretacions dels mites es pretenen donar diverses lliçons.

La filosofia neix a Grècia (s. VI aC) a través d'un procés d'anàlisi i crítica del mite. Això fa possible un nou tipus de pensament que anomenem *logos* (pensament racional lligat al llenguatge). El miracle grec sorgeix de l'humanisme. Aquest defensa la capacitat de l'ésser humà de donar explicació a la realitat a través de la raó. Dins la filosofia trobem les 2 teories del coneixement clàssiques (empirisme i racionalisme).

Factors que ajuden del pas del mite al logos:

- **ECONÒMIC:** Grècia no era prospera a causa del seu complex terreny, per això van desenvolupar una cultura comerciant. El comerç fomenta l'esperit crític, atès que els grecs entren en contacte amb altres civilitzacions.
- **SOCIOLÒGIC:** els ciutadans tenen a prop el poder polític i estan obligats a participar-hi. L'àgora ajuda a la construcció d'una consciència individual molt forta dins la col·lectivitat gràcies al debat i el discurs, que formaven part de la seva identitat personal i comunitària. Per tant, en la societat grega enraonar era bàsic.
- **RELIGIÓ:** no hi ha una casta sacerdotal que impedeixi el debat sobre els mites i que obligui a una ortodòxia, a diferència d'altres regions.
- **EDUCATIU:** l'obligació de participar en política fa necessària l'educació en la discussió i el diàleg. Ambdós elements fomenten el pensament no dogmàtic.

Els grecs designen la veritat amb la paraula *alétheia* (αλήθεια), que significa també "desvelament" o "desocultament". Descobrir la veritat, en la mentalitat grega, ve a ser com "desvelar el que està amagat". Així, la idea de fons és que la veritat és "despertar" i és 'llum'.

EL PROBLEMA DE LA NATURALESA I DEL CONEIXEMENT EN ELS INICIS DE LA REFLEXIÓ FILOSÒFICA

Se sol considerar que la filosofia s'inicià amb Tales, ja que va intentar respondre les preguntes plantejades buscant en la natura causes necessàries dels fenòmens i formulant lleis lògicament necessàries que expliquessin la realitat racionalment. Ell i els seus deixebles, Anaximandre i Anaxímenes, es qüestionaven el valor de les explicacions mitològiques, que consideraven arbitràries. Pensaven que tot allò captat amb els sentits (allò que trobem al món de les aparences naturals, el món físic → *physis*), prové d'una mateixa essència. Aquest substrat o principi, fixe i bàsic, va ser nomenat *arkhé*. Aquest és la unitat organitzativa i racional en la que es basa tot, quelcom d'ordre material que va ser "primer" i "principal" en l'espai i temps. L'*arkhé* és, doncs, l'element fix en aquest món canviant. És per què existeix que es pot fer ciència, buscar racionalment el principi que ens expliqui aquesta organització.

ELS PRESOCRÀTICS

-ESCOLA DE MILET

TALES

A Tales, els seus contemporanis el consideraven un físic, per què investigava la natura amb mètodes racionals. L'*arkhé*, segons ell, que és el primer que pretén explicar el món a través d'un element físic, és una realitat empírica i comprovable, l'aigua. <<Déus i coses divines naixeren de l'aigua>>, va dir; per tant, el món és una estructura objectiva constituïda per diferents formes d'aigua.

ANAXIMANDRE

Anaximandre fou deixeble de Tales i fou el primer en plantejar el problema de la *physis* amb termes que van més enllà d'analitzar la matèria concreta. És el primer en tenir una intuïció metafísica sobre l'Univers. Pensa que l'*arkhé* és l'APEIRON, quelcom indeterminat o indefinit, una certa potencialitat inherent a les coses, que no és matèria, sinó capacitat d'arribar a ser-ho.

ANAXÍMENES

És l'últim filòsof de l'escola milèsia. Tot i ser deixeble d'Anaximandre, la seva teoria representa un pas enrere d'aquest, ja que l'*arkhé* torna a ser de caire físic o material. Ell considera que aquest és l'aire i dona 3 raons:

1. És condició imprescindible per la vida.
2. Està a tot arreu.
3. No pesa (és fals, però no va ser refutat fins el S.XVII)

-ELS PITAGÒRICS

L'escola pitagòrica era una barreja d'elements místics i religiosos, amb idees polítiques reaccionaries i coneixements científics amplis. Pensen que l'*arkhé* és el nombre i l'univers es pot veure com una gran equació. Eren molt conservadors i van fer servir els seus coneixements matemàtics per ocupar el poder a les ciutats on desenvolupaven la seva activitat.

-PARMÈNIDES

Parmènides, considerat un racionalista radical, va proclamar la immutabilitat de la realitat. Els canvis, doncs, són només aparences sensorials. El canvi és lògicament contradictori, perquè significa passar de ser a no-ser, però el no-ser, no és. Per tant, no és possible. Parmènides defensa que l'ésser és etern, no pot canviar. Si quelcom existís en moviment, hauria de venir del no-ésser i això és absurd, no hi pot

venir res. El moviment és aparent. Els oposats, per tant, són inconciliables, hi ha una contradicció entre ells que no es pot resoldre. Per a ell l'ésser té 5 característiques:

1. És inengendrat.
2. És indestructible.
3. És immòbil.
4. És il·limitat.
5. És Ú, una unitat.

-HERÀCLIT

Era considerat el pare de la filosofia dialèctica. Ell concebia el món com un procés continu de canvis. A més a més d'afirmar la seva existència, considerava que els canvis són la forma d'unitat. Tot canvia, no hi ha res que sigui constant i el moviment és la regla o raó comú de tot. Heràclit defensava el foc com *arkhé*. El foc no entès com un element estrictament físic, sinó com un símbol, que crea i destrueix vida al mateix temps. A través d'aquesta metàfora vol dir que totes les coses estan perpètuament canviant, transformant-se i movent-se. «Aquest cosmos no l'ha fet cap home, i tampoc cap déu, sinó que sempre és, fou i serà foc etern, que s'encén segons mesura, i s'apaga segons mesura». Aquesta mesura a la qual es referia Heràclit respon al fet que, sota els elements contraris en lluita constant, s'amaga una llei, un ordre: la justícia.

-ELS PLURALISTES

Altres filòsofs van tractar també el tema del canvi i la tensió existent entre la raó i la doxa (opinió). Van aparèixer, doncs, 2 grups:

- **SOFISTES:** accepten l'escepticisme. Consideren que cal desconfiar de la raó, tot són opinions. La veritat depèn del moment, dels interessos i de les circumstàncies.
- **PLURALISTES:** van sumar perspectives. Accepten que la physis és un procés de canvi constant (Heràclid) i que el que és no pot venir del que no-és (Parmènides). Defensen que:
  - Allò que existeix no ha sorgit d'un sol i únic principi o *arkhé*, sinó de diversos elements primigenis.
  - Els canvis que observem són combinacions i recombinacions dels elements primigenis, no pas transformacions d'aquests.

EMPÈDOCLES

Empèdocles va recollir la consideració de l'aigua com *arkhé* (Tales), la de l'aire (Anaxímenes), i la del foc unificador (Heràclit); i va establir la teoria dels 4 principis no reductibles els uns als altres (aire, foc, aigua i terra), que formarien la realitat no canviant.

ANAXÀGORES

Anaxàgores afirmava que hi havia tants elements primigenis com tipus de coses. En cada cosa hi ha la llavor de tot el que pot arribar a ser. El fet que predomini un element o un altre depèn de la intervenció d'una força anomenada *NOUS*, és a dir, depèn d'una ment o intel·lecte còsmic diví.

ATOMISTES: LEUCIP I DEMÒCRIT

Leucip i Demòcrit consideraven que la realitat bàsica està integrada per una infinitat d'àtoms (petits objectes durs, invisibles, eterns i inalterables, que es mouen per atzar). Per tant, tot és un conglomerat

d'àtoms. Els canvis que observem són reconfiguracions d'aquests. Aquestes són possibles gràcies al buit (no-ésser), a l'espai entre àtom i àtom. Així, ésser i no-ésser es necessiten, són complementaris.

ELS SOFISTES I SÒCRATES

En la segona meitat del S.V aC s'inicia a Atenes una nova recerca intel·lectual, centrada en l'ésser humà i la seva organització social a la polis, és a dir, de temàtica antropològica. Fins ara s'havien centrat en qüestions físiques i cosmològiques. La societat atenenca estava basada en la ISONOMIA (ciutadans iguals davant la llei) que era una de les bases de la democràcia.

-SOFÍSTICA

Els sofistes van rebutjar estudiar la *physis* ja que creien impossible donar una resposta unitària. En canvi, reflexionaven sobre qüestions relacionades amb l'ésser humà, com la seva educació per a viure en democràcia i la seva organització social. La sofística va ser un moviment cultural fruit del triomf de la democràcia i de la inquietud i preocupació pel debat a Atenes, on acudien els savis de l'Hèl·lade. Els sofistes eren mestres ambulants que ensenyaven, cobrant, als joves rics a discutir a l'àgora. Ensenyaven l'habilitat retòrica o capacitat política, que era una necessitat en aquell moment. Preparaven als seus alumnes per la vida activa de la polis, ensenyant l'excel·lència o *areté* que creien assolible per tothom. Aquesta incloïa el domini del llenguatge i l'habilitat retòrica per a argumentar a favor o en contra de qualsevol posició i saber persuadir. Pels sofistes la paraula és un element de poder. El llenguatge permet discutir el poder a la ciutat, per tant, la veritat es pot construir, pot ser manipulada, a través del llenguatge. Aquestes eren les seves tesis essencials:

1. NIHILISME ONTOLÒGIC: no existeix un ésser substancial i permanent al canvi. Tot és un constant fluir, ens transformem constantment.
2. FENOMENISME: l'aparença és l'única forma de ser real i l'única cosa de la que ens podem fiar.
3. SUBJECTIVISME: l'home és l'únic criteri de veritat dels judicis i la mesura de totes les coses.
4. ESCEPTICISME: no existeix cap veritat universal. Tot pot ser, a la vegada, veritable i fals.
5. CONVENCIONALISME: la societat no és un fet natural, sinó que és un pacte, una convenció
6. POSITIVISME: les lleis jurídiques i morals han estat dictades pels humans i no pels déus.
7. RELATIVISME: les normes socials són circumstancials, estan en funció de cada societat i de cada època, i dels interessos del moment.

Una de les qüestions que va ocupar els sofistes va ser determinar el caràcter natural o convencional dels costums i les creences i van ser els primers en diferenciar entre *physis* i *nomos*, natura i convenció. La societat grega creia en l'existència de lleis naturals immutables i eternes, provinents del més enllà, d'una divinitat que deia com s'havien de comportar. Les lleis positives, doncs, havien d'estar d'acord amb aquests lleis naturals. Els sofistes posaven en dubte l'existència d'aquestes lleis eternes, les consideraven convencions. Afirmaven que hi ha dos tipus de lleis: les físico-naturals (valors universals) i les politicosocials o *nomos* (regulen la convivència i són convencionals). Afirmar que les lleis positives són convencions i que no reposen en cap altre fonament que en el criteri humà, va provocar que es qüestionessin principis importants de la Constitució d'Atenes. Va ser per això que en moments de crisi, el poble va culpar els sofistes de la decadència de la polis.

PROTÀGORES

Protàgores mantenia una postura relativista, segons la qual hi ha una veritat diferent per a cada persona. <<L'home és la mesura de totes les coses.>>

GÒRGIES

Gòrgies era escèptic i afirmava que no podem estar segurs de res, sempre trobarem esquerdes de dubte i si hi podem dubtar no és cert, llavors no existeix la veritat. Creia que en el cas que alguna cosa existeixi, no la podríem conèixer, i si la coneguéssim, no la podríem comunicar. Llavors, l'actitud més assenyalada és dubtar permanentment.

-SÒCRATES

Els seus contemporanis el consideraven sofista, però Sòcrates veia amb menyspreu la sofística, pensava que només ensenyaven a accedir al poder. Ell era diferent: no cobrava pels seus serveis, no era relativista ni escèptic i considerava que hi havia una veritat, eterna i modificable, ja que no tot és argumentable. Un dia va visitar l'Oracle de Delfos, on li va sobtar una inscripció i una cosa que li van dir: "Coneix-te a tu mateix" i "Ets l'home més savi del món". Després d'interpel·lar els que feien de savis, demanant-los els fonaments dels que saben, s'adonà que els que es feien dir savis es pensaven que saben, però, en el fons, no saben res. Per tant, allò que li havien dit era cert. Ell era el més savi: era conscient de la seva ignorància i no hi ha pitjor ignorància que el que no és conscient que no sap. Les seves interpel·lacions li van fer guanyar enemics i això desembocà en una acusació pública. El van acusar d'anar contra els déus de la ciutat i de pervertir els joves. El judici està transcrit a l'Apologia de Sòcrates. Va ser declarat culpable. La pena podia ser l'ostracisme o la mort. Va escollir morir; marxar voldria dir donar-los la raó. Tot i tenir la possibilitat, va decidir no fugir: si una llei és injusta, cal canviar-la, no trencar-la. Va escollir el deure a la llibertat.

EL MÈTODE SOCRÀTIC

El mètode socràtic és l'art del diàleg. És un mètode dialèctic i té com objectiu trobar la veritat dins nostre. Sòcrates considerava que rara vegada la soledat ens desafia a superar la nostra ignorància. El diàleg és el camí cap a la veritat. L'objectiu era automillorar i autoconèixer-se, no "dominar" les coses. És un coneixement obert. Té 2 moments:

- **MOMENT DESTRUCTIU:** està associat a la ironia socràtica. Té per objectiu refutar els errors i el fals saber del coneixement vulgar. L'interlocutor se situa en la ignorància radical i pregunta pel fonament del que s'ha afirmat prèviament.
- **MOMENT CONSTRUCTIU:** el podem definir com l'art de fer preguntes. Aquestes tenen un objectiu concret, donar a llum la veritat que de forma innata es troba en el mateix fons de tota persona.

MAIÈUTICA: art d'ajudar a l'interlocutor a buscar per si mateix la veritat en el seu interior.

Així, Sòcrates conduïa a contradiccions desacreditadores els qui creien saber. Un cop acceptada la pròpia ignorància, un cop abandonaven els prejudicis i sabers infundats, aquest art es convertirà en una eina d'accés al coneixement. Mai s'imposava cap idea, només interrogava i parafrasejava l'altre.

ÈTICA SOCRÀTICA

Per a Sòcrates, l'excel·lència o virtut (areté) no és una qualitat reservada per un estret social concret; és una qualitat basada en valors intel·lectuals i morals. L'ésser humà és o no és dolent per criteris interns, no pel reconeixement públic o per les fites materials assolides. Així, la moralitat no depèn de l'opinió pública, sinó de la pròpia consciència. La raó no és tan sols l'instrument que ens permet accedir a la veritat, és també la font i el fonament de l'ètica: només qui raona pot ser bo. Cal definir els conceptes morals si volem tenir una conducta moral. Només qui faci servir la raó pot ser virtuós. Aquesta teoria que considera el coneixement com la base moral rep el nom d'intel·lectualisme moral. Aquest afirma que el saber du necessàriament a la virtut. Si una persona sap realment què és la

justícia, la bondat, etc., això el durà a ser just i bondadós. La maldat, la injustícia, etc., són fruit de la ignorància. Ningú fa el mal voluntàriament, ningú fa el mal sabent què és el bé.

